

QUÈ ÉS L'UTILITARISME?

Ramon ALCOBERRO

L'utilitarisme.

L'utilitarisme és una ètica teleològica, val a dir, una ètica que considera que la finalitat de l'acció humana –i específicament la felicitat que s'aconsegueix a través de les accions humanes– està vinculada a la realització d'accions útils. D'una manera un xic simplificadora, podríem definir l'utilitarisme com *l'ètica que afirma què és bo allò que ens útil per a ser feliços*. En aquest sentit és una variant del conseqüencialisme. Hem de mesurar els nostres actes per les conseqüències (útils o inútils) en vistes a la felicitat que provoquen en nosaltres i, sobretot, en la societat. Històricament, l'utilitarisme ha estat una filosofia amb importants implicacions polítiques: va inspirar l'Estat del Benestar (*Welfare State*) que es va imposar als Estats Units en la dècada del 1930 i a Europa Occidental després del 1945. També va representar, sovint sense confessar-ho explícitament, un ingredient important en les diverses ideologies socialdemòcrates al segle passat.

Al seu llibre *Introducció als principis de la moral i de la legislació*, Jeremy Bentham (1748-1832) defineix així l'ètica: *L'ètica, en general, pot ser definida com l'art de dirigir les accions dels homes a la producció de la més gran quantitat possible de felicitat per a la part d'aquells, els interessos dels quals estan a la vista [és a dir, per als membres de la societat que hi tenen interessos]* En altres paraules: l'ètica utilitarista és una ètica pública, adreçada a la felicitat a través de la utilitat. Hem de fer-nos feliços com a subjectes, fent allò que sigui útil i no guiant-nos per consideracions alienes (deures que ningú no sap d'on surten, educació per a la submissió...).

L'utilitarisme és, estructuralment, una filosofia burgesa, sorgida de la idea de progrés de les Llums, que considera el món com una realitat objectiva i les decisions racionals com a decisions mesurables i avaluables per les seves conseqüències... Marx, a *El Capital* (1868) diu que Jeremy Benham és *ese oráculo sobriamente pedante, facundo y plúmbeo de la inteligencia burguesa común del siglo XIX* perquè els seus criteris bàsics són una derivació de la pràctica immediata i perquè tendeix a buscar sempre fórmules de "moral per acord", sovint poc sofisticades.

L'utilitarisme defensa que es pot arribar a un ordre moral a través dels desigs, diversos i contradictoris, dels individus, si s'assumeix la pràctica com a criteri d'avaluació de la realitat. En aquest sentit és una filosofia objectivista. Ordenar, educar i avaluar la realitat a partir de la praxi es fa possible, bàsicament, perquè s'evita qualsevol element de subjectivitat extrema en la praxi humana. Els individus valen pel que fan i no pel que representen. O com dirà Bentham: *cadascú val per u i només per u*. En aquest sentit és una teoria radicalment democràtica que posa les semblances –i l'opinió comú– per sobre de tota consideració qualitativa.

En el món clàssic i medieval, l'utilitarisme hauria estat totalment inconcebible, en la mesura que l'important eren consideracions de llinatge i no d'acció. Ciceró, al seu *Brutus*, (257) va rebutjar-lo explícitament: *Quare non, quantum quisque prosit, sed quanti quisque sit, ponderandum est*. ["El que importa no és la quantitat, sinó el que hom és"]. Per dir-ho de pressa, els utilitaristes, almenys els benhamians, opinen exactament el contrari del que es deriva de la frase de Ciceró. No els importa qui ets, sinó el que fas. L'utilitarisme és, radicalment, burgès i urbà. L'únic antecedent clàssic que podria reivindicar l'utilitarisme és l'*Oració fúnebre de Pèricles a la Història de les Guerres del Peloponès* de Tucídides.

Característiques de l'ètica utilitarista.

L'utilitarisme implica una teoria del coneixement, una sociologia i una ètica, sovint difícilment destriables. El denominador comú és la idea que hem de ser feliços fent el que és útil. Tècnicament podem parlar d'una ètica amb quatre característiques:

1.- Teleològica: és a dir, creu que les accions humanes prenen sentit per la seva finalitat. La finalitat a la qual s'adrecen les accions humanes és, estrictament, "ser feliç". La utilitat, per ella mateixa, no és cap finalitat sinó un instrument o una eina. L'útil és instrumental: és bo perquè ens fa feliços. La llibertat –estudiada per John Stuart Mill– tampoc no és, per ella mateixa cap finalitat, sinó un instrument imprescindible per a la felicitat, en la mesura que crea diversitat.

2.- Conseqüencialista: o, en altres paraules, considera que el bé ha de ser avaluat per les seves conseqüències. Sabem que l'útil és bo perquè podem avaluar les conseqüències d'haver fet aquesta tria. És important indicar que no totes les variants de l'utilitarisme són

hedonistes. La utilitat pot ser simplement definida com l'indicatiu de satisfacció de les *preferències* d'un individu, tot i que potser aquesta satisfacció no es concreti en una experiència de plaer.

3.- Prudencial: la primera condició per a assolir la felicitat i el primer criteri d'utilitat és la prudència. Allò útil sempre tindrà alguna relació amb la societat en què es pretén ser feliç. D'aquí que algun cop l'utilitarisme sigui considerat relativista.

4.- Agregativa: val a dir, els utilitaristes creuen que es pot fer alguna mena de càlcul o de suma de plaers o de felicitat.

Bernard Williams –no gens sospitós de simpaties utilitaristes– diu en la seva *Introducción a la ética* (pp.95-110), que l'utilitarisme, com a escola de pensament ètic, té quatre característiques:

- **És una ètica no transcendental;** en el sentit que no necessita un bé suprem, un déu o un a priori que la fonamenti. La felicitat és útil per si mateixa.
- **El seu bé bàsic –la felicitat– sembla mínimament problemàtic.** En aquest sentit és una moralitat “de compromís mínim”: l'única condició per tal d'estar al món moral és la voluntat explícita de prendre en consideració tant els meus desigs com els desigs que manifesten explícitament els altres.
- **Considera que els afers morals poden, en principi, decidir-se per un càlcul empíric de conseqüències.** En la mesura que el pensament moral es fa empíric, esdevé un problema de gestió i, per tant, de ciència social.
- **Proporciona una moneda de canvi en el pensament moral:** els diferents interessos de les diferents parts i les diverses menes de demandes que es fan, poden ser en principi “traduïdes” o “convertides” a la mateixa moneda: en termes de felicitat. En altres paraules, quan sentim demandes ètico-morals, podem preguntar-nos: quina dona més felicitat per al

més gran nombre? –i actuar en conseqüència. En definitiva, l'utilitarisme fa un càlcul d'eficiència en els plaers.

En un poema força ripiós, Jeremy Bentham va resumir les característiques del plaer al qual aspira l'utilitarisme: *Intense, long, certain, speedy, fruitful, pure* [intens, llarg, segur, ràpid, fructífer, pur] *If pains must come, let them extend to few* [si hi ha d'haver dolor, que abasti a pocs] La màxima felicitat per al màxim nombre és sempre la finalitat de les accions que de debò són útils.

Com a resum, l'utilitarisme és una ètica *constructivista*: considera que la felicitat humana es pot construir refundant l'ètica no sobre sentiments, o sobre hipòtesis teològiques, sinó sobre principis racionals, empíricament avaluats i contrastats i, en definitiva, útils.

Podríem substituir la paraula "plaer" per "benestar" i tindríem una ètica seguida, fins i tot sense saber-ho, per la immensa majoria dels individus. Nietzsche (que detestava l'utilitarisme) en deia: "l'ètica de l'últim home". En el fons, el benestar és un bé intrínsec i útil per a la majoria. Per a molta gent "el Bé" i "estar bé" s'identifiquen i, tot i que això pugui semblar ben poc per a models morals més exigents, és obvi que tenir cotxe, nevera (plena), video i vacances pagades ajuda molts humans a estar més satisfets amb ells mateixos. Pot semblar una finalitat molt "elemental" per a la vida humana, però això es deu –fonamentalment– a que "nosaltres ja en tenim". Potser si en fóssim exclosos, veuríem les coses d'una manera prou diferent. I en cap cas un utilitarista no acceptaria que tenir video sigui més important que tenir pas o que tenir llibertat d'expressió.

Però la crítica central que se li ha fet, és que constitueix un reduccionisme. Només és bo allò que és útil –i res més. Com diu Aranguren a *Propuestas morales* (p. 50 i ss.): "allò que des d'un punt de vista ètic considerem *bo* no és considerat pels utilitaristes com a tal, sinó en el cas que, com a conseqüència de la seva pràctica, augmenti el benestar comú".

Utilitarisme de l'acte i utilitarisme de la regla.

Si entenem per utilitarisme l'afirmació del criteri del bé amb el criteri de la utilitat, podem preguntar-nos quin és l'estatut que correspon a

la "utilitat". En altres paraules: ¿és útil un acte o és, potser, més útil una regla? S'acostuma a distingir entre dues menes, finalment força coincidents, d'utilitarismes:

1.- Utilitarisme dels actes (act-utilitarianism).

2.- Utilitarisme de les regles (rule-utilitarianism).

1.- L'utilitarisme dels actes és un càlcul de profit en què ens plantejem davant de cada cas o en cada circumstància quin és el capteniment que maximitza el nostre plaer o la nostra felicitat, sense necessitat de seguir normes a priori. Cada acció té unes conseqüències i són elles les que ens permeten judicar el seu valor. L'utilitarisme dels actes és més propi de l'obra de Bentham.

2.- L'utilitarisme de les regles és un intent d'universalitzar criteris – i, bàsicament, la norma utilitarista del "màxim plaer per al màxim nombre". El bé o el mal no poden ser jutjats des de la perspectiva d'una acció concreta, sinó des de les conseqüències més globals d'una regla que ha de valer universalment. La norma depèn de la utilitat, però també crea utilitat. Així, per exemple, en l'ètica dels drets dels animals promocionada per Peter Singer. S'origina en l'obra de John Stuart Mill i no han faltat autors que descriuen l'imperatiu categòric kantian en termes d'utilitarisme de la regla.

Un exemple senzill de la diferència entre una i altra variants de l'utilitarisme el trobem en el retret de John Stuart Mill contra el seu pare a propòsit del vot femení. John Mill considerava que el vot de les dones no era un fet rellevant perquè, de fet, elles tendrien a votar com els seus marits i, en conseqüència només augmentaria la paperassa electoral, es complicarien les campanyes i no canviaria el resultat. Donar vot a les dones era, doncs, un acte que no augmentava la felicitat de ningú. En canvi, John Stuart Mill respongué que, fins i tot si aquest raonament era correcte, es passava per alt la dignitat de la dona com a ésser humà i, per tant, es conculcava una regla imprescindible per a ser feliç.

El principi d'utilitat exigeix la recerca de la "més gran felicitat", però a perer de Mill, és perfectament compatible amb reconèixer que determinats tipus de plaer són més desitjables –i de més gran valor– que altres. El valor d'un plaer no es redueix a l'aspecte quantitatiu immediat sinó que cal reconèixer diferències intrínseques de qualitat entre els plaers. Mentre Bentham no reconeixia diferències de qualitat entre els plaers d'un primitiu i els d'un individu culte (o reivindicava

els drets dels animals a una vida plaent), Mill reivindica la diferència qualitativa de plaers –i observa, de passada, que cap humà voldria intercanviar el seu plaer amb el d'un animal, de manera que els plaers no són homologables, ni equiparables. De la mateixa manera un home amb salut prefereix les seves desgràcies a la felicitat innocència del boig. Hi ha, doncs, un lligam entre les qualitats dels plaers i els graus en què es pot realitzar l'aplicació del càlcul de plaers en una societat.

Utilitarisme i dignitat humana.

Per a Mill, la fonamentació de l'utilitarisme és la dignitat humana. És coneguda la frase que a *L'utilitarisme* dedica a aquesta qüestió: *És millor ser un humà insatisfet que un porc satisfet; millor ser un Sòcrates insatisfet que un neci satisfet*. Només pot ser útil allò que ens resulti autèntic i no falsejat. Per tal que els humans siguem feliços és imprescindible que hi hagi:

1.- Autodesenvolupament: és a dir, "capacitat de créixer", capacitat de conèixer i, per tant, de modificar les nostres opinions.

2.- Individualitat: si la pressió de la societat (i especialment de la classe mitjana) sobre els individus és molt forta, ens trobem davant una coacció i, per tant, no hi pot haver llibertat.

Aquests dos elements formen la dignitat humana, sense la qual no hi pot haver felicitat. Un món d'éssers passius i satisfets en la seva obediència no pot ser un món feliç perquè, per a Mill, la felicitat és una funció de la diversitat. Fins i tot quan algú oprimeix un altre (cas del masclisme) de fet es degrada a si mateix, perquè s'acostuma a viure en un món de submissions merament bovines i es perd el guany intel·lectual i social que significa la diversitat.

Cal tenir present que l'utilitarisme de Mill, no tant el de Bentham, mai no és un egoisme, tot i que, pel que fa a les relacions humanes tendeix a creure més en la benevolència que en l'altruisme. El que més útil és, més aviat, el proper que el llunyà (i en aquest sentit una acció moral difícilment pot tenir con a objecte "la humanitat", en abstracte perquè aquest concepte cosmopolita és purament teòric – d'humanitats, n'hi ha moltes). Però qualsevol regla ha de tenir un valor universal. No n'hi hauria prou a reforçar l'autonomia moral si, alhora, hom actués amb regles que fossin purament subjectives. Com a mínim cal exigir que de cap acció que ens afavoreixi com a individus, no en surti un dany per a la resta dels humans.

L'individualitat que Mill propugna ha de tenir el seu contrapès en la lleialtat a la norma com a regla de joc acceptada per tots.

La felicitat milliana no té res a veure amb la caricatura que sovinteja: l'aprofitament groller dels avantatges a qualsevol preu. La felicitat implica, com a primera condició, la dignitat o autorespecte (*selfrespect*). La part més valuosa de la felicitat és, precisament, el sentit de la pròpia dignitat. En aquest sentit és bàsica la distinció que va proposar Mill entre "felicitat" i "contentament".

1.- La felicitat suposa un gaudi solidari. Només és pot arribar a ser plenament feliç quan es viu voltat de gent que també n'és. Cap home no és una illa; per dir-ho amb el vers de John Donne.

2.- El contentament és el gaudi purament personal; és "no moral". Consisteix en el pur "estar bé" que no és encara "viure bé"; pertany a individus que no han assolit encara l'autonomia moral.

En definitiva, es pot estar content en la dissort, però no ser feliç.

Utilitarisme i liberalisme.

El liberalisme és el marc general de l'utilitarisme, tot i que hi ha altres formulacions liberals no utilitaristes (partidàries de considerar la vida, la llibertat i la propietat com a drets naturals). John Stuart Mill, per la seva banda, no fou estrictament un liberal sinó més aviat un radical demòcrata o un *wig* reformista; tenia una gran simpatia per les formulacions del socialisme fabià i era partidari de superar l'antítesi entre capitalisme i socialisme a través de sistemes de cooperatives. Per a Mill, el cooperativisme (lliure, òbviament!) era un concepte nuclear a l'hora de regular les relacions socials. Però, malgrat tot, s'ha volgut identificar Mill amb el liberalisme pel seu aspecte antiestatista i per la seva reivindicació de la iniciativa individual. Limitar la intervenció de l'estat en raó "del mal extrem que causa l'extensió innecessària del seu poder" és una exigència de la llibertat.

En filosofia política, s'anomena liberalisme la teoria de l'estat mínim, és a dir, la mínima participació de l'estat en l'economia i la mínima interferència de l'estat en la vida privada. El liberalisme és també un "estat d'iniciativa", perquè considera que són els individus els qui han de mantenir la iniciativa i el control sobre les seves pròpies vides, en les quals l'estat no pot interferir.

El liberalisme s'oposa al socialisme, o teoria de l' "estat màxim" que considera que l'estat ha de controlar l'economia –sigui directament a

través de participar en els mitjans de producció o, simplement, condicionant-los de manera indirecta, a través de polítiques de preus o impostos. El socialisme s'ha anomenat també "estat garantista" perquè defensa que tothom ha de tenir garantits una sèrie de drets, independentment de l'esforç que hagin fet per assolir-los.

Sovint s'ha defensat el liberalisme amb arguments utilitaris: sembla més útil que cadascú cerqui el seu bé amb els seus propis mitjans que no pas sotmetre els individus a una centralització universalitzadora –i paternalista– que posa traves a la llibertat. També el mercat lliure sembla més útil que la planificació burocràtica, la crítica resulta més útil que el criteri d'autoritat i la diversitat és més creativa que l'uniformisme.

Però Mill no és un individualista. Com diu ell mateix a *L'utilitarisme* es tracta que: *Les lleis i els arranjaments socials haurien de situar, tant com sigui possible, la felicitat o l'interès de cada individu en harmonia amb l'interès de la societat (...) Tenir un dret significa tenir alguna cosa la possessió de la qual és garantida per la societat, en vista de la utilitat general.* La col·lectivitat només ha de ser rebutjada quan fa posar aturadors a la lliure iniciativa i a la creació de diversitat.

En principi podríem dir que el liberalisme fa una tria de llibertat, antiestatisme i individualisme mentre el socialisme opta per la igualtat, l'estatisme i el col·lectivisme.

John Gray (*Liberalismo*, Alianza Ed. pp. 10-11) considera que el liberalisme és una opció que es caracteritza per quatre elements.

- **És individualista:** Afirma la supremacia moral de la persona davant les exigències de qualsevol col·lectiu.
- **És igualitari:** Afirma que tots els individus tenen el mateix nivell social i moral i que, en conseqüència, no hi pot haver diferències en el valor dels éssers humans. Per això mateix la llei ha de ser neutral. La igualtat d'oportunitats és la base de la justícia social.
- **És universalista:** Afirma la unitat moral de l'espècie humana i concedeix una importància secundària a les diferències històriques i culturals.

- **És meliorista:** Afirmar que qualsevol institució social i qualsevol acord polític pot ser corregit i millorat a través de la crítica, que és l'instrument del progrés.

En general, el criteri d'utilitat, la recerca del millor bé possible per al màxim nombre, porta implícita, l'acceptació d'aquests quatre elements bàsics de la cultura liberal. L'individu, guiat pel seu interès, és l'únic que pot determinar el que és útil (o no) per a ell. A la seva *Introducció als principis de la moral i de la legislació*, Bentham afirma la regla general del liberalisme: *Deixeu als individus la més gran laxitud (latitud) possible en els casos que només es puguin perjudicar a si mateixos; perquè són els millors jutges dels seus interessos*. L'egoisme i la simpatia són els principis reguladors bàsics de la vida social i l'estat ha de procurar interferir-hi com menys millor.

De vegades s'ha dit que en l'utilitarisme no hi ha principi de justícia. Això és absolutament fals. Estrictament, el principi de justícia utilitarista –i liberal– reivindica la *imparcialitat* i la *igualtat d'oportunitats*. La justícia consisteix en una estricta imparcialitat, és a dir, cal procedir d'acord a una estricta igualtat d'interessos i concedint igual consideració als interessos iguals de tothom. A partir d'aquí el criteri utilitarista considera que la igualtat no és un estadi final de la vida humana (el més desitjable és la diversitat) i que cadascú ha de saber aprofitar les oportunitats que se li han brindat. Tractar la gent amb igualtat vol dir actuar amb *fair play* en les oportunitats que s'ofereixen. Un Estat serà més just com més oportunitats de desenvolupar la diversitat i la creativitat ofereixi.

El concepte de llibertat en John Stuart Mill.

Isaiah Berlin va establir una distinció que ha esdevingut clàssica i que pot ser esclaridora per aplicar a l'obra de Mill. Distingia Berlin entre dos conceptes de llibertat: "llibertat positiva" i "llibertat negativa".

1.- Hi ha una noció positiva de llibertat, entesa com a capacitat de dur a terme una acció determinada o, dit més vulgarment, per fer el que hom vulgui. La llibertat positiva fa referència a les potencialitats internes de l'home i apunta a l'ideal de domini de les pròpies accions (*self-mastery*) i a l'autodesenvolupament. És una llibertat "per a...".

2.- Hi ha una noció negativa de llibertat, entesa com a absència d'interferències en una zona en què cada individu és amo absolut i que tothom –fins i tot, o sobretot, l'estat– ha de respectar. La llibertat negativa s'insereix en l'espai: dibuixa un imperatiu moral d'abstenció en un àmbit purament privat. És una llibertat “en relació a...”, “respecte de...” i, fins i tot, “davant de...”.

A *On Liberty* Mill insisteix en aquest segon aspecte: la llibertat és l'espai de la pròpia individualitat (*privacy*), expressament reivindicada. Podríem considerar la llibertat com l'esfera de la nostra existència que abasta les accions que no repercuteixen nocivament sobre d'altri. Se li ha criticat (Hayek) que és una definició molt estreta i que quasi no deixa lloc per a la llibertat –en la mesura que difícilment hi haurà cap acció que no repercuteixi sobre els demés. Ara bé, fins i tot per tal que hi hagi una llibertat “privada” (negativa), cal que es donin una sèrie de condicions socials i específicament un règim de llibertats públiques (de pensament, d'associació, de premsa...). A *On Liberty* la llibertat *social o civil* és la certesa que la societat i l'estat respectaran el lliniar entre esfera pública i esfera privada.

La llibertat és per a Mill també el dret a tenir intimitat. Com a liberal, Mill considera que l'home és –ahora– un ésser “extern” (interessat en els afers públics) i “intern” (amo de si mateix). En paraules de Berlin a *Cuatro ensayos para la libertad*, la llibertat és la capacitat per tal de poder desenvolupar: *un caràcter viu, espontani, multilateral, sense temors, lliure i tanmateix racional i dirigit per un mateix*. En definitiva, John Stuart Mill, que coneixia prou bé l'utilitarisme primitiu del seu pare i de Bentham, va voler salvar sempre l'aspecte creador de la personalitat i el dret a la diferència.

Com a racionalista, Mill considera l'utilitarisme com un tipus d'humanisme. És prou conegut el paràgraf de *On Liberty* que afirma: *Pel que fa a ell [l'home] la seva independència és, de dret, absoluta. Sobre ell mateix, sobre el seu cos i el seu esperit, l'individu és sobirà*. Per tant, la llibertat humana (de consciència, d'expressió, d'associació...) és integral i incondicional; cap estat no pot ni limitar-la ni posar-li cap trava legítima. Tampoc l'opinió pública –ni la majoria– no pot impedir la lliure iniciativa individual. Això no significa que la llibertat no tingui límits, sinó que la societat no té res a dir sobre les decisions particulars dels individus mentre no afectin a la vida dels altres ciutadans. És útil allò que ajuda a créixer i a desenvolupar l'home com a creador de diversitat: no el que el converteix en una maquineta de sumar i restar plaers. Mill concep l'home com un ésser que cerca finalitats i, sobretot, ressalta la importància de la voluntat com a motor de la pròpia autotransformació. En aquest sentit l'utilitarisme de Mill és clarament

social, no tan sols perquè vol *posar en la mesura del possible, la felicitat o interès de cada individu en harmonia amb l'interès de la societat*, sinó també perquè com més felicitat col·lectiva hi hagi, també hi haurà més felicitat individual. El seu objectiu principal és el canvi progressiu de la societat a través de l'acció d'individus lliures. La capacitat de canviar el propi caràcter és una prefiguració o un model del canvi global. Si jo puc canviar com a humà, llavors tota la societat, la suma dels humans, també ho pot fer. D'aquesta manera Mill defensa una "semiautonomia" de l'individu que bascula entre la determinació de les circumstàncies externes i la seva pròpia capacitat d'autodefinició de finalitats.

Per tot això, Mill reivindica una peculiar noció de virtut:

- **Virtut és un ideal d'excel·lència humana:** el desig de glòria i la necessitat de sentir-se admirat (o simplement estimat) és quelcom molt pròpiament humà. Aquesta passió per l'excel·lència suposa enfrontar-se sovint a una opinió pública i especialment a una classe mitjana, que pressiona per uniformar-ho tot.
- **Virtut és també el producte d'una mena d'instint social (simpatia o social feeling)** a través de la qual Mill eleva el desig d'estar amb els altres al nivell d'un cert sentiment natural (com es pot veure a *La utilitat de la religió*).

L'ideal de virtut (desenvolupat a *Utilitarianism*) atempera l'individualisme radical que amara tota l'argumentació d'*On Liberty*. Cal tenir present que l'autèntic protagonisme de la moral milliana – que vol ser alhora progressista i racional– pertoca al subjecte, la privacitat del qual el posa fora de l'abast d'un estat i d'una societat que tendeixen, pel seu mateix desenvolupament, a la tirania. Fer de la vida *un noble i bell art de contemplació* –una obra d'art total– és l'objectiu últim de Mill: la utilitat és l'eina que ens mena a la felicitat i no un fi en si mateix.

El principi d'utilitat marginal.

La idea del càlcul felicitarí pròpia de Bentham va ser desenvolupada per un conjunt d'economistes a finals del XIX i principis del XX.

Segons la formulació clàssica hauria de ser possible calcular plaers i dolors. Això es pot fer realment a través del principi d'utilitat marginal. La idea és que pot calcular-se el plaer "òptim" que produeix una acció. El valor prové sempre d'un judici subjectiu de l'individu, que intenta maximitzar la seva utilitat en un context d'escassetat, incertesa i ignorància. Així, per exemple, estic disposat a pagar X per un producte, però no sé mai amb total seguretat si demà una nova tècnica no farà que tothom en pugui tenir fàcilment i en conseqüència valdrà X-n. El que fa difícil triar correctament en economia és el fet que tota predicció es produeix en estat d'incertesa (a no ser que es tracti d'una predicció sobre un monopoli d'ús imprescindible, però aquesta hipòtesi és contrària a les lleis del lliure mercat, tot i que efectivament es dona; per exemple, en les autopistes catalanes).

El valor o la utilitat no resideix en les coses (un Picasso al mig del desert no val res si no tinc aigua). La font del valor només la trobarem en les expectatives que un individu té i en el profit que n'espera. Si una cosa no m'és útil per a res, senzillament no li atorgo cap valor (per això van ser destruïts els manuscrits grecs clàssics, que no podien donar cap profit a pastors o pagesos cristians i analfabets). En l'acció humana els valors són jerarquitats segons la utilitat que se n'espera per al benestar dels individus, que –i això és important– va tendint a ser menor a còpia que m'ofereixi menys plaer, utilitat o benefici.

Imaginem –és l'exemple tòpic– que vull menjar pastís i que fa molt temps que no en menjo. El primer tros em produirà un gran plaer, el quart em deixarà embafat i si em prenc tot el pastís tindrè mal de ventre o hauré d'anar al metge. Per tant, en termes d'utilitat, la de tres pastissos és igual (o fins i tot superior) a la de sis o set. Igual passa amb el diner: després d'un cert nivell de despesa no té sentit continuar augmentant-la i es pot estalviar una nova inversió perquè no donarà més beneficis que les ja fetes. Això permet establir una política econòmica racional. En termes econòmics es diu que la *utilitat marginal* decreix progressivament, fins que arriba a zero; és a dir, que quan no ofereix plaer ni benefici, fa que els humans perdin interès aconseguir-lo (com per treballar). Això és important, per exemple, a l'hora de calcular els impostos que es poden pagar en una determinada societat. Si són excessius, simplement la gent deixarà de treballar o farà contraban.

Crítiques a l'utilitarisme.

L'utilitarisme ha estat una filosofia política molt discutida i ha predominat en l'àmbit nord-americà, com a mínim fins l'eclosió de Rawls i la posterior polèmica amb el comunitarisme i el llibertarisme. Les crítiques han estat abundoses: es tracta –cal no oblidar-ho– d'una "ètica de mínims"; i sempre resultarà difícil (per no dir impossible) establir quin sigui el "mínim" de llibertat o de dignitat assumible –a no ser que sigui "tota la dignitat" (per l'estil comunitarista) o "tota la llibertat" (llibertarisme).

- **Pel que fa al tema del càlcul utilitarista dels plaers:** hi ha criteris que són qualitatius en ells mateixos i que mai no podran reduir-se a quantificació (per exemple els de caire estètic). Són criteris que ofereixen una mena de plaer que, sovint, només està a l'abast d'un petit grup (els *happy few*) però que dignifiquen globalment un grup. Les raons per conservar un barri antic i no fer-hi gratacels, són d'aquesta mena.
- **Com a ampliació de l'argument anterior podríem recordar que els tipus de felicitat no són comparables ni compatibles.** No hi ha cap raó per suposar que el em produeix plaer a mi (escoltar música de Rameau) en produeixi també a la meva filla (que prefereix Culture Club) o al meu fill (que està a favor de Bola de Drac). Es fa difícil decidir així que cal fer a casa si s'aplica la màxima del màxim bé per al màxim nombre.
- **Qualsevol càlcul de plaers és una hipòtesi de futur.** No hi ha cap raó per suposar que el que jo calculo avui que demà em produirà plaer, realment me'l produeixi. Les conseqüències futures (plaents o no) d'un acte només poden ser imaginades. És sempre un càlcul d'incertesa, que es fa amb informacions parcials i, per tant, amb resultats possiblement poc fiables.
- **Es planteja també el problema del que succeeix quan el que és útil no és just.** Per exemple: pot ser útil matar un innocent per apaivagar una massa, o matar algú que està en bona salut per salvar set malalts? (al cap i a la fi, seria el màxim bé per al màxim nombre?). Aquest problema es pot resoldre des de l'utilitarisme de la regla; però sempre hi ha la dificultat que si infringir la regla és més útil que respectar-la, llavors seria irracional no fer-ho.

- **També ha estat acusat de caure en “fal·làcia naturalista”.** Moore, als *Principia ethica*, va insistir molt en aquest punt: Mill hauria confós “ser desitjat” (que és un fet) amb “ser desitjable” (que és un valor). Ferrater Mora, i amb ell la tradició fenomenològica, ha sortit, però, en contra de la teoria de la “fal·làcia naturalista”: de fet, una felicitat “desitjable”, no és més que la felicitat “desitjada” pels individus.
- **Però la crítica més important és, com ja indicàvem, la que fa referència a l'ètica de mínims.** Un utilitarista seria partidari del mal menor si és útil per evitar un acte pitjor. Així, però, es degrada la moralitat, produint cada cop uns mínims més mínims en nom del consens moral. Això ha estat lamentat per la tradició aristotèlica (“ètiques de la primera persona”) que consideren que la moralitat s’ha d’adreçar a l’excel·lència i no als mínims. D’altra banda, com ja esmentàvem, el “mínim” de la dignitat humana és un concepte més que problemàtic.

L'utilitarisme ha hagut de fer front a la crítica de la teoria de la justícia de Rawls i a la dels comunitaristes (MacIntyre, Sandel, Taylor, Walzer...) que el consideren una teoria instrumentalista. Com que per a un utilitarista no hi ha res “bo per si mateix”, no pot fonamentar la vida col·lectiva. A més, els utilitaristes ho refereixen tot a la justícia, sense adonar-se (diuen els comunitaristes) que la justícia és, només, una virtut reparadora necessària només quan fan fallida les virtuts que fonamenten la vida en comú.